

Ο κλεινός Ακράγας,

η νεότερη από τις μεγάλες ελληνικές αποικίες στη Σικελία

και τέσσερις από τους εντυπωσιακότερους ναούς της «Κοιλιάδας των ναών»

Το 689/88 π.Χ., Ρόδιοι και Κρήτες ίδρυσαν τη Γέλα, την πρώτη ελληνική αποικία στις νότιες ακτές της Σικελίας, δηλαδή στην πλευρά που βρέχεται από την Αφρικανική θάλασσα κι αντικρίζει στο βάθος του ορίζοντα τα παράλια της σύγχρονης Τυνησίας. Έναν αιώνα αργότερα, **το 583 ή 582 π.Χ.**, άποικοι από τη Γέλα, μαζί με πολιτικούς εξόριστους από τη μητροπολιτική Ρόδο, ιδρύουν κοντά στον ποταμό Ακράγαντα μια νέα αποικία και τη βαπτίζουν με το όνομα του ποταμού. **Ο δωρικός Ακράγας** βρίσκεται περίπου στο κέντρο της νότια ακτής, στο κέντρο μιας μικρής αλλά εύφορης πεδιάδας, σε μια περιοχή που διαθέτει και πλούσια κοιτάσματα θείου (θειάφι).

Μερικά χρόνια μετά την ίδρυση της πόλεως, οι Ακραγαντίνοι αναθέτουν στον συμπολίτη τους Φάλαρη, έναν ικανό αλλά αδιάστακτο άνδρα, την εποπτεία της κατασκευής του ναού του Διός Πολιέως στην Ακρόπολη. Ο Φάλαρις, προφασιζόμενος ότι οχύρωνε την Ακρόπολη εναντίον των ληστών, όπλισε τους δούλους και χρησιμοποίησε τους εργάτες για να επιτεθεί στους πολίτες που συμμετείχαν αμέριμνοι σε μια γιορτή. Έτσι, γύρω στα 570, κατέλαβε

πραξικοπηματικά την εξουσία –όπως έκανε μερικές δεκαετίες αργότερα κι ένας άλλος τύραννος, ο περίφημος και διαβόητος Πολυκράτης της Σάμου. Ο Φάλαρις ενίσχυσε τη δύναμη της πόλεως, αλλά το όνομά του συνδέθηκε με ό,τι χειρότερο χαρακτηρίζει την τυραννία και τους τυράννους. Ανατράπηκε το 554 π.Χ. Την τυραννία διαδέχεται ένα ολιγαρχικό πολίτευμα, που διαρκεί έως το 488, όταν ο Θήρων επαναφέρει το τυραννικό καθεστώς (η κοινή μοίρα των σικελικών πόλεων) και επεκτείνει το κράτος σε βάρος των γειτονικών πόλεων-κρατών. Ο φιλόδοξος Θήρων στοχεύει και στην απόκτηση λιμανιού στη βόρεια ακτή του νησιού κι έτσι το 483 καταλαμβάνει την Ιμέρα, αποικία που είχαν χτίσει οι Χαλκιδείς πριν από διακόσια χρόνια, κοντά στα λιμάνια των Καρχηδονίων, οι οποίοι κατείχαν τη βόρεια και βορειοδυτική ακτή της μεγαλονήσου.

Είναι η εποχή των Μηδικών / Περσικών πολέμων. Ο Ξέρξης οργανώνει την εκστρατεία εναντίον της Ελλάδας και, για να αποκλείσει κάθε πιθανότητα βοήθειας από τη Μεγάλη Ελλάδα προς τη μητροπολιτική, ζητάει από τους Καρχηδόνιους να επιτεθούν στις ελληνικές πόλεις-κράτη της Σικελίας. Την αφορμή του πολέμου την προσφέρει στους Καρχηδόνιους ο Τήριλλος. Ήταν ο εξόριστος ηγεμόνας της Ιμέρας, που ζήτησε τη βοήθεια των εχθρών για να πάρει πίσω το κράτος του. Οι Ακραγαντίνοι συμμαχούν με τους Συρακουσίους και αντιμετωπίζουν από κοινού τους Καρχηδόνιους. Η νίκη των ελληνικών δυνάμεων στη μάχη της Ιμέρας, το 480 π.Χ., υπήρξε καθοριστική για την εξέλιξη του Ακράγαντα και των Συρακουσών.

Κάβουρας σε αργυρό δίδραχμο του Ακράγαντα, 490-483 π.Χ.

Η ευημερία του Ακράγαντα, που οφειλόταν κυρίως στον πρωτογενή τομέα της οικονομίας, είχε γίνει παροιμιώδης στην αρχαιότητα. Για τους Ακραγαντίνους, έλεγε ο συμπολίτης τους Εμπεδοκλής (5ος π.Χ. αι.) ότι «απολαμβάνουν τη ζωή σα να επρόκειτο να πεθάνουν την επομένη και κτίζουν σα να πρόκειται να ζήσουν αιώνια».

Οι ναοί, όσοι στέκονται ακόμη όρθιοι, αλλά και αυτοί που έχουν σωριαστεί σε ερείπια, επιβεβαιώνουν αυτή τη μαρτυρία. Ο ίδιος ο Εμπεδοκλής δεν ήταν μόνον ένας σοφός επιστήμονας, αλλά συνάμα ήταν θεραπευτής κι ένα είδος προφήτη, ο οποίος, όπως αφηγούνται οι αρχαίοι, έκανε θαύματα. Μπορούσε να αναστήσει ακόμα και νεκρούς. Η μεγαλύτερη επιστημονική του ανακάλυψη ήταν το πείραμα με το οποίο απέδειξε ότι όχι μόνον τα στερεά και τα υγρά, αλλά και ο αέρας έχει υπόσταση. Το τραγικό του τέλος είναι ίσως περισσότερο γνωστό, ανάμεσα στους άλλους θρύλους. Θέλοντας να αποδείξει ότι δεν ανήκει στους θνητούς αλλά στους αθάνατους, πήδησε, μπροστά στα μάτια όλων, μέσα στον κρατήρα του ηφαιστείου της Αίτνας. Δεν ήταν όμως αθάνατος.

Ο γιγάντιος δωρικός ναός του Ολυμπίου Διός και οι Άτλαντες

Ο Ακράγαντας έφτασε στη μεγαλύτερη ακμή του το πρώτο μισό του 5ου αιώνα, μετά τη λαμπρή νίκη εναντίον των Καρχηδονίων στην Ιμέρα, όπου ο ρόλος των Ακραγαντίνων ήταν ηγετικός. Με τα χρήματα της πολεμικής λείας και τους Καρχηδόνιους αιχμαλώτους έκτισε

τον μεγαλύτερο δωρικό ναό της αρχαιότητας με διαστάσεις 112 επί 56,30 μέτρα. Αν και οι αριθμοί κουράζουν, για να πάρει κανείς μια ιδέα και να έχει ένα μέτρο σύγκρισης, αξίζει να θυμίσουμε ότι οι διαστάσεις του στυλοβάτη του αθηναϊκού Παρθενώνα, ενός από τους μεγαλύτερους αρχαιοελληνικούς ναούς, είναι 69,50 επί 30,88 μέτρα. Ο Δίας του Ακράγαντα, λοιπόν, ήταν περίπου δύο φορές μεγαλύτερος από τον Παρθενώνα. Να συμπληρώσουμε ότι η κάτω διάμετρος των κίωνων (στο επίπεδο της βάσης) έφτανε τα 4 μέτρα, που σημαίνει ότι χρειάζονταν πάνω από δύο άνθρωποι για να αγκαλιάσουν τις πελώριες κολώνες. Το ύψος τους ξεπερνούσε τα 18 μέτρα, ενώ στο άνοιγμα των ραβδώσεων τους χωρούσε άνετα ένας άνθρωπος. Με αυτές τις διαστάσεις όμως είχαν ήδη ξεπεραστεί οι δυνατότητες σχεδιασμού ενός γνήσιου δωρικού περίπτερου ναού. Για να υψώσει το κτίριο, ο αρχιτέκτονας αναγκάστηκε να κτίσει ολόγυρα τοίχο, πάνω στον οποίο ακούμπησαν οι δωρικοί ημικίονες. Το μεγάλο μεσοδιάστημα ανάμεσα στους κίονες συμπληρώθηκε με γιγαντιαίες μορφές που κρατούν με τα χέρια και το κεφάλι τους το βαρύ επιστύλιο. Μέχρι εκείνη την εποχή, στα ιωνικά κτίρια, οι κατασκευαστές είχαν χρησιμοποιήσει γυναικείες μορφές, όπως οι Καρυάτιδες. Για τον δωρικό γίγαντα-ναό προτιμήθηκαν οι γυμνοί Άτλαντες ή Τελαμώνες. Ένας από αυτούς βρίσκεται ακόμα επιτόπου (φωτ), ενώ ένας άλλος στεγάζεται στο πλούσιο τοπικό Μουσείο.

Αυτός ο επινίκιος ναός, που χτιζόταν σε όλη τη διάρκεια του 5ου αιώνα και δεν ολοκληρώθηκε ποτέ, χρησίμευσε το 406 π.Χ., ως καταφύγιο για τους Ακραγαντίνους μπροστά στο αμείλικτο ξίφος των Καρχηδονίων (εβδομήντα τέσσερα χρόνια μετά τη νίκη των Ακραγαντίνων στη μάχη της Ιμέρας). Η πόλη ισοπεδώθηκε.

Οι επτά κίονες της πρόσοψης αποκλείουν τη δυνατότητα μιας κεντρικής εισόδου στον ναό, στον οποίο, όπως φαίνεται, η είσοδος γινόταν από πλαϊνές θύρες. Στο εσωτερικό, αντί για κίονες είχαν τοποθετηθεί δύο μεγάλες σειρές τετράγωνων πεσσών και στο βάθος υπήρχε ένα απομονωμένο άδυτο. Σύμφωνα με τις πληροφορίες του Διόδωρου του Σικελιώτη (1ος π.Χ. αι.), στο ανατολικό αέτωμα εικονίζονταν οι Ολύμπιοι θεοί στον αγώνα τους εναντίον των Γιγάντων και στο δυτικό οι Έλληνες (Αχαιοί) τη στιγμή που καταλαμβάνουν την Τροία. Και

οι δύο παραστάσεις αναφέρονταν σε μυθικές νίκες που σχετίζονται έμμεσα ή άμεσα και με τους μυθικούς κύκλους της Σικελίας. Ας θυμηθούμε μόνο ότι στη Γιγαντομαχία η Αθηνά κατατρόπωσε τον τιτάνα Εγκέλαδο, πετώντας πάνω στον δαίμονα των σεισμών ολόκληρη τη Σικελία, ενώ η άλωση της Τροίας παραπέμπει, βεβαίως, και στη νίκη του 480, αλλά και στην Ηρωική εποχή, στις περιπέτειες του Οδυσσέα που πέρασε τα Στενά της Μεσσήνης ανοίγοντας τον δρόμο του αποικισμού.

Με τον ναό του Ολυμπίου Διός στοιχίζεται μια σειρά μεγάλων περίπτερων ναών τους οποίους έκτισαν οι Ακράγαντινοί τον έναν μετά τον άλλον, πάνω στο χείλος του απότομου βράχου, πίσω από τον οχυρωματικό περίβολο της πόλης και πολύ κοντά σε αυτόν. Ο επισκέπτης που ερχόταν από τη θάλασσα, αντίκριζε το υψηλό τείχος πάνω στο ύψωμα και, πάνω από τον οχυρωματικό περίβολο, τις στέγες των ναών της Αρχαϊκής και Κλασικής εποχής. Όλη η «Κουιάδα των ναών» εκτείνεται κατά μήκος της ακτής: η θάλασσα ήταν η είσοδος στον Ακράγαντα, όπως και σε όλες τις πόλεις της Σικελίας. Στην ενδοχώρα κατοικούσαν οι γηγενείς, δηλαδή οι λαοί που είχαν εγκατασταθεί στο νησί πριν από την έλευση των Καρχηδονίων και των Ελλήνων.

Καμιά ελληνική πόλη δεν είχε να επιδείξει ένα τόσο εντυπωσιακό αρχιτεκτονικό σκηνικό, όπως αυτό του Ακράγαντα. Ένας από τους πλούσιους πολίτες, μάλιστα, διέθεσε κάποτε το υπερβολικά μεγάλο ποσό που χρειαζόταν για να γίνουν νυχτερινές θυσίες στους βωμούς όλων των ναών, έτσι ώστε μέσα στη σκοτεινή νύχτα οι φλόγες να αναδεικνύουν το μεγαλείο της περήφανης πόλεως. Τέτοια ευημερία. Τέτοια και η ανάγκη επίδειξης. Όμως μακάρι να περιοριζόταν η άμιλλα μεταξύ Ελλήνων στα εντυπωσιακά αρχιτεκτονήματα και στις φαντασμαγορικές εορτές, ή στην υψηλής ποιότητας νομισματοκοπία. Αλλά η ιστορία των πόλεων της Μεγάλης Ελλάδας, από την ίδρυσή τους έως την κατάκτηση της Σικελίας από τους Ρωμαίους (8ος και 7ος αι. ή και αρχές 6ου – 3ος π.Χ. αι.), εξελίσσεται με συνεχείς πολέμους μεταξύ Ελλήνων. Σπάνια ενώνονται για να αντιμετωπίσουν τους Καρχηδόνιους. Άλλοτε, συμμαχούν με τους Φοίνικες της Δύσης για να επιτεθούν σε γειτονικές ελληνικές πόλεις.

Γύρω στα 500 π.Χ.

Ο αρχαιότερος ναός του Ακράγαντα: ναός του «Ηρακλή» ή ναός Α (μερικώς αναστηλωμένος)
Διαστάσεις: 67 μ X 25,34 μ

Οι ναοί οι γνωστοί ως του «Ηρακλή», της «Ομόνοιας» και της «Ηρας»

Ο γιγάντιος ναός του Ολυμπίου Διός δεν ήταν ο πρώτος λίθινος ναός του Ακράγαντα. Γύρω στα 500 π.Χ., μετά τους αρχιτεκτονικούς πειραματισμούς της Αρχαϊκής εποχής και την επεξεργασία των αναλογιών, λύσεις από τη μητροπολιτική Ελλάδα επηρεάζουν τον σχεδιασμό του δωρικού κτιρίου. Ο ναός Α, γνωστός ως **ναός του Ηρακλή**, με 6 επί 15 κίονες είναι το πρώτο σικελικό ιερό κτίριο χωρίς άδυτο, με ισότιμο πρόναο και οπισθόδομο, όπως οι ναοί στην Ελλάδα.

Ο επόμενος ναός, που συμβατικά ονομάζεται **ναός της Ομόνοιας**, «Κονκόρντια», είναι μαζί με το Θησείο, δηλαδή τον ναό του Ηφαίστου στην αρχαία Αγορά των Αθηνών και τον ναό του Ποσειδώνα στην Κάτω Ιταλία, ένας από τους τρεις καλύτερα διατηρημένους ναούς της αρχαιότητας. Η σωτηρία του οφείλεται στον άγιο Γρηγόριο του Ακράγαντα, ο οποίος μετέτρεψε το «βέβηλο» κτίριο σε χριστιανικό ναό, εκδιώκοντας τους δαίμονες που ενοικούσαν στα δύο είδωλα, δηλαδή στα δύο λατρευτικά αγάλματα του ναού. Πιθανώς, αυτοί οι δύο δαίμονες να ήταν οι Διόσκουροι. Όπως και άλλοι σικελικοί ναοί της Κλασικής εποχής, ο ναός της Ομόνοιας έχει τις αναλογίες της κλασικής ναοδομίας, με 6 επί 13 δωρικούς κίονες στη στοά του. Η ακρίβεια της τεχνικής εκτέλεσης είναι αξιοθαύμαστη. Οι αποκλίσεις είναι της τάξεως των χιλιοστών και όχι των εκατοστών. Μεγάλα θυραία ανοίγματα, πάνω από την οροφή του κτιρίου, επέτρεπαν την προσπέλαση σε οποιοδήποτε σημείο της στέγης. Ο ναός αυτός, που κτίστηκε το 425 π.Χ. είναι ο τελευταίος ολοκληρωμένος δωρικός ναός της Σικελίας.

Το κτίριο που ακολουθεί, στην ίδια γραμμή, δηλαδή κατά μήκος της ακτής, κτίστηκε γύρω στο 450 π.Χ. Έχει ακριβώς την ίδια κάτοψη με τον προηγούμενο και συμβατικά ονομάζεται **ναός της Ήρας**. Και εδώ διαπιστώνονται οι επιδράσεις από τη μητροπολιτική Ελλάδα και οι εφαρμογές των νέων κανόνων της κλασικής αρχιτεκτονικής, όπου κυρίαρχο ρόλο παίζουν η συμμετρία και η αρμονία των αριθμών. Στην ανατολική του πλευρά σώζεται μεγάλος βωμός, μήκους 30 μέτρων, και μια τράπεζα θυσίας, της οποίας το ύψος έφτανε περίπου το 1,60 μέτρα. Σ' αυτήν οδηγούσε μια μνημειακή κλίμακα με δέκα αναβαθμούς.

Θέα από την Κοιλιάδα: ο ναός των Διόσκουρων, μερικώς αναστηλωμένος, και πίσω το τερατώδες Agrigento (ένα από τα κατασκευαστικά εγκλήματα της Μάφια, μετά τον πόλεμο). Μέρος της πόλης έχει καλύψει την αρχαία Ακρόπολη.

Οι χθόνιες θεότητες, η μεγάλη κυρία των δημητριακών, οι μυστηριακές λατρείες

Στη δυτική πλευρά της Κοιλάδας και σε αρκετή απόσταση από τον ναό της Ήρας, μέσα σε ένα βαθούλωμα του βράχου, βρίσκεται το Ιερό των θεοτήτων της γης: των χθόνιων θεών. Εκεί λατρεύονταν η Δήμητρα, η Περσεφόνη, ο Άδης και η Εκάτη. Το κέντρο του Ιερού σηματοδοτείται από έναν κυκλικό βωμό με τρεις δακτυλίους και ένα όρυγμα στη μέση. Οι ανασκαφείς βρήκαν εκεί μέσα τα ιερά σκεύη της λατρείας της Δήμητρας, τους κέρνους, αγγεία για προσφορές στην αξιοσέβαστη θεά της αγροτικής ευλογίας (τα δημητριακά).

Ο βωμός-θυσιαστήριο, κέντρο των μυστηριακών τελετουργιών, στο επιβλητικό κι απομονωμένο Ιερό της Δήμητρας.

Δύο περίβολοι και ένας σκοτεινός εσωτερικός χώρος που διαμορφώνεται από τρία μέγαρα, χαμηλά και χωρίς κίονες, εξυπηρετούσαν τα λατρευτικά δρώμενα. Τα διαδοχικά χωρίσματα μέσα στους περιβόλους, οι πλάγιες θύρες, οι βωμοί στις γωνιές και η λαβυρινθώδης διαδρομή στοχεύουν προς τον κυκλικό βωμό με το όρυγμα στο κέντρο – με όλη τη δυναμική, τη φόρτιση και τους συμβολισμούς μιας κυκλικής κατασκευής. Οι μύστες έμειναν πιστοί στους όρκους τους και δεν αποκάλυψαν ποτέ τις μυστηριακές τελετουργίες που συνδέονταν με τον κύκλο της φύσης, τον θάνατο και την ανάσταση των καρπών. Ο Ακράγαντας, πλούσιος σε σιτηρά, διέθετε ακόμη ένα ιερό της θεάς Δήμητρας, έξω από τα τείχη.

Σε λιγότερα από διακόσια χρόνια αυτή η πόλη έκτισε τόσους ναούς όσους καμιά άλλη ελληνική πόλη στον 6ο και 5ο π.Χ. αιώνα, εντυπωσιάζοντας φίλους και συμμάχους και προκαλώντας αντιπάλους. Καταστράφηκε κι αυτή το 406 π.Χ. από τους Καρχηδόνιους, που είχαν ισοπεδώσει τον Σελινούντα τρία χρόνια νωρίτερα, μετά από αίτηση των Εγεσταίων. Από τα μέσα του 3ου αιώνα, οι Ρωμαίοι καταλαμβάνουν τη μία μετά την άλλη τις πόλεις της Σικελίας.

414-413 π.Χ. Αργυρό τετράδραχμο

ΑΚΡΑΓ και δύο αετοί που κατασπαράζουν το θύμα τους

ΑΚΡΑΓΑΝΤΙΩΝ ένας κάβουρας στο κέντρο και κάτω η Σκύλλα, το αποτρόπαιο τέρας που φρουρούσε μαζί με τη Χάρυβδη τα Στενά της Μεσσήνης (η Σκύλλα στο ιταλικό άκρο, η Χάρυβδης στο σικελικό).

Η υψηλή ποιότητα της νομισματικής τέχνης των ελληνικών πόλεων της Σικελίας και οι νεοτερισμοί της αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης για την κοπή νομισμάτων σε άλλες ελληνικές πόλεις και επηρέασαν τη νομισματική των Καρχηδονίων και των Τυρρηνών (Ετρούσκων).

Ακράγας. Η Κοιλιάδα των Ναών, του Pierre-Henri de Valenciennes, 1787. Λούβρο

Η Ευρώπη των Φώτων γνωρίζει την αρχαία Ελλάδα μέσα από τις εντυπωσιακές αρχαιότητες της Μεγάλης Ελλάδας.

Η ωραιότερη πόλη των θνητών, Πίνδαρος

Μόνο για τους εκατοντάδες χιλιάδες τουρίστες του, κατά τα άλλα, τερατόμορφου Agrigento: carretto Siciliano (στα ιταλικά) και carrettu Sicilianu (με τη βαριά σικελική προφορά), το στολισμένο άλογο και το ζωγραφισμένο κάρο με τις ιδιότυπες ρόδες, το συναντάς κοντά στην είσοδο του αρχαιολογικού χώρου της μεγαλόπρεπης Κοιλιάδας των ναών. Άλογα χρησιμοποιούσαν για τα πεδινά γύρω από τον Ακράγαντα, ενώ στα κάρα που ταξίδευαν στην ενδοχώρα έζευαν μουλάρια ή γαϊδούρια.

Η πόλη του Ακράγαντα ήταν χτισμένη με βάση το Ιπποδάμειο πολεοδομικό σύστημα.